

ІННОВАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ І ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

УДК 37.013.42–051

Лариса Руденко,
м. Львів

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИМІРИ ПОНЯТТЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

На основі філософського та психолого-педагогічного аналізу комунікативної культури як особливої системи типових за проявом емоційно-почуттєвих, раціональних і вольових поведінкових реакцій людини на конкретні соціально значущі умови її життєдіяльності, розмежовано поняття «спілкування» і «комунікація», «комунікативна культура» і «комунікаційна культура»; обґрунтовано сутність комунікативної культури як особистісної характеристики фахівців соціономічних професій; у контексті їхньої професійної підготовки доведено, що комунікативна культура є необхідною умовою успішної реалізації особистості в професійній сфері.

Ключові слова: комунікативна культура, спілкування, комунікація, міжособистісна взаємодія, комунікаційна культура, фахівці соціономічних професій, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Становлення поняття комунікативної культури відбувалося на основі певної трансформації й переосмислення поняття «культура спілкування» У дослідженнях із проблем спілкування (переважно педагогічного) останнього десятиріччя ХХ століття виокремилося поняття комунікативної культури (Л. Агафонцева, В. Біблер, І. Зарецькая, С. Курганов, В. Соколова, Т. Старостіна), яке ввійшло в науковий обіг.

Сучасні філософські дослідження переконують, що комунікативна культура з чинника, який супроводить процес соціальної взаємодії, перетворюється на один із провідних чинників досягнення соціальної стійкості й упорядкованості завдяки його стабілізуючому впливу на комунікативні процеси.

Саме культурне наповнення надає цьому феномену поліфункціонального характеру. Філософський зміст поняття «комунікативна культура» полягає у специфічному прояві соціальної культури, що характеризується «людським виміром» суспільних і міжсуб'єктних відносин і спрямований на взаємозбагачення індивідів засобами інформаційного обміну, взаємотрансляції знань, розповсюдження позитивного досвіду спільної життєдіяльності (Сарновська, 2000, с. 9). Комунікативна культура в умовах інформаційної цивілізації стає метою (культура діалогу), підґрунтям (взаєморозуміння), засобом регламентації (культура ділового й повсякденного спілкування) комунікативних процесів. Разом із тим вона виражає специфіку тенденцій сучасного інформаційного суспільства й розглядається як «інтеріоризовані патерни рапортних взаємодій на вербальному й невербальному рівнях репрезентації особистісних потреб» (Садовская, 2011, с. 39). Крім того, комунікативна культура відображає позицію особистості щодо потреб взаємодії з іншими, реалізації творчого потенціалу в комунікативній взаємодії тощо.

Невпинне зростання наукових пошуків свідчить, що комунікативна культура є однією з визначальних властивостей сучасної людини, оскільки займає провідне місце в загальнокультурному і професійному становленні особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних науково-педагогічних дослідженнях відображені різноманітні аспекти комунікативної культури: методологічний (В. Сластьонін, Є. Бондаревська); психолого-педагогічний (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, О. Бодальов, І. Зимняя, І. Котова, Н. Кузьміна, Б. Ломов, О. Леонтьєв, А. Маркова, Л. Мітіна, А. Мудрик, Б. Паригін, Є. Руденський); морально-етичний (С. Батракова, В. Грехнев, І. Синиця, І. Страхов); творчий (В. Кан-Калик, С. Кондратьєва, М. Нікандров).

Наприклад, за Є. Руденським (2000), комунікативна культура вчителя, як система його особистісних якостей, включає такі компоненти: творче мислення, культуру мовної дії, культуру самоналаштування на спілкування, культуру жестів і пластики рухів у ситуації спілкування, культуру сприйняття комунікативних дій партнера по спілкуванню, культуру емоцій, культуру

комунікативних умінь. В. Кан-Калик (1979) підкреслює, що комунікативна культура педагога виражається в його умінні встановити гуманістичні, особистісно-орієнтовані взаємини з учнями і колегами та передбачає наявність у нього: орієнтації на визнання позитивних якостей іншого; здатності до емпатії, розуміння та врахування емоційного стану іншої людини; вміння налагоджувати позитивний зворотний зв'язок, мотивувати учнів на діяльність і досягнення в ній; конкретних комунікативних умінь; поваги до самого себе, знань про власні сильні сторони та вміння використовувати їх у своїй діяльності; здатності здійснювати педагогічну підтримку спільної діяльності та міжособистісного спілкування учнів; мовної культури.

Як переконає аналіз наукових джерел, осмислення поняття комунікативної культури розвивалося на основі нормативно-етичного підходу до проблем спілкування. Початковий етап його виявлення характеризується виокремленням у структурі спілкування етичної складової – педагогічного такту (Н. Кузьміна, І. Страхов) – відчуття міри й уміння вибрати форму вимогливості, прояв особливої чуйності в усій системі різноманітних стосунків з учнями, їхніми батьками, у вирішенні часом надзвичайно тонких психологічних питань, які виникають у процесі педагогічної діяльності (Кузьміна, 1967, с. 146).

І. Риданова (1998, с. 25) оперує поняттям «культури комунікативної взаємодії», яке характеризує адекватність реакцій учнів на педагогічні дії та вчинки вчителя, синхронність спільної діяльності; емоційно-пізнавальну активність, атмосферу творчого пошуку і співпраці; дотримання етичних норм у діловому й міжособистісному спілкуванні вчителя й учнів. На наш погляд, тут ідеться про культуру спілкування.

Як складова професійної культури педагога, комунікативна культура включає професійну мовленнєву культуру, професійну культуру мислення і характеризується особистісною й професійною цінністю та спрямованістю на іншого суб'єкта комунікативного процесу. У ході останнього комунікативна культура особистості характеризується вмінням кожного з партнерів створювати такі психологічні умови, які сприятимуть

прояву на оптимальному рівні їхнього інтелектуально-вольового й морально-етичного потенціалу.

Підкреслимо, що переважну більшість досліджень присвячено комунікативній культурі педагога, яка має специфічні особливості, пов'язані з професійною діяльністю, і передбачає вміння орієнтуватися в інформаційній структурі спілкування за допомогою етикету з використанням комунікативних стандартів.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб на основі філософського та психолого-педагогічного аналізу поняття комунікативної культури визначити її сутність як особистісної характеристики фахівців соціономічних професій.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні комунікативна культура розглядається стосовно професійної діяльності фахівців соціономічної сфери. Сучасні психологічні розвідки підтверджують широко відомий факт – успіх професійної діяльності, зокрема в досліджуваній сфері, залежить не лише від професійної компетентності, але й на 50% від рівня комунікативної культури фахівця. Вважаємо за доцільне відзначити, що при цьому акцентується увага як на значенні психологічних особливостей учасників спілкування, так і на власне соціальних (економічні, політичні, духовні, ідеологічні) характеристиках змісту культури спілкування. Спираючись на викладене, зазначимо, що зміст поняття комунікативної культури детермінований особистісними чинниками, а це потребує обов'язкового її формування в процесі професійної підготовки.

Враховуючи уявлення про культуру як таку, що складається з двох компонентів – нормативного (цивілізаційного) та креативного (власне культурного), у комунікативній культурі особистості виділяється комунікативна компетентність як нормативна складова і власне комунікативна культура. М. Бастун (2007) пропонує визначення останньої як психологічної якості особистості, що передбачає усвідомлення нею цінностей спілкування, рефлексію їх реалізованості у власному житті та прагнення до їх якнайповнішої реалізації (с. 179). Отже, комунікативна культура характеризується здатністю до узгодження й співвіднесення своїх дій з іншими, прийняття й сприйнятливості іншого, добору аргументів, розуміння й

шанобливого ставлення до думок інших, що забезпечує регулювання взаємин у досягненні спільної мети діяльності; а також готовністю до тактової комунікативної взаємодії й рефлексії в комунікативній діяльності. Водночас комунікативна культура виражає потребу в іншому, уміння стати на позицію партнера, розширення меж комунікативної діяльності, висуває змістовні засади взаєморозуміння людей у суспільстві, міру й еталони їхніх форм спілкування і поведінки.

У психолого-педагогічній літературі комунікативна культура розглядається дослідниками як: частина культури особистості (А. Мудрик, В. Саф'янов); складова професійної культури фахівця (В. Грехнев, І. Зарецкая, В. Сластьонін); комунікативний аспект професійної підготовки (Н. Кузьміна). У такому контексті комунікативна культура особистості постає як система її внутрішніх ресурсів, необхідних для ефективною комунікації у процесі міжособистісної взаємодії, і включає комплекс певних комунікативних якостей, завдяки яким особистість запобігає виникненню труднощів і прогнозує результативність міжособистісної взаємодії, у тому числі професійної. Рівень єдності комунікативних і соціальних властивостей особистості виявляється в її вмінні розв'язувати різноманітні життєві проблеми за допомогою засобів спілкування, будувати міжособистісні стосунки на різних рівнях, адекватно самореалізуватися й адаптуватися в сучасному суспільстві. У такому випадку користуються поняттям соціально-комунікативної культури (Тернопільська, 2007, с. 49) як технології спілкування і налагодження міжособистісних стосунків у суспільстві: особистість усвідомлює свої вчинки, ставлення до оточуючих, у неї підвищується здатність до саморегуляції.

Становлення і розвиток сфери соціальних комунікацій, зумовлені інформатизацією суспільства, крім впливу на виникнення нової інформаційної виробничо-індустріальної сфери, стали головним чинником змін у людській праці, наблизили до уніфікації всі процеси, пов'язані з інформацією. Все більшого значення в житті суспільства і окремих особистостей набуває робота з інформацією, уміння її знайти, використовувати, обмінюватися, а значить, не просто бути носієм *комунікативної*

культури, а й мати високий рівень *комунікаційної* культури. В багатьох джерелах ототожнюються ці поняття. Для пояснення нашої позиції щодо понять «комунікативна культура» і «комунікаційна культура» в контексті дослідження передусім розмежуємо поняття «спілкування» і «комунікація».

У теорії людської комунікації поняття «спілкування» і «комунікація» розглядаються в рамках соціальної взаємодії, проте часто вживаються як синоніми. Зауважимо, що з точки зору морально-етичного змісту ці поняття істотно відрізняються. Читке розрізнення спілкування й комунікації обґрунтовує М. Каган (1988): якщо «спілкування має і практичний, матеріальний, і духовний, інформаційний, і практично-духовний характер», то «комунікація ... є суто інформаційним процесом – передаванням тих чи інших повідомлень». Тобто, перша відмінність між ними полягає в тому, що комунікація, як суто інформаційний процес, характеризується трансляцією певних повідомлень; натомість спілкування здатне набувати практично-матеріального, практично-духовного, духовно-інформаційного, і насамперед – цілісно-людського характеру.

Друга відмінність стосується способу зв'язку залучених до взаємодії й тісно пов'язана з першою: як передання певних повідомлень, комунікація має односпрямований характер і не передбачає суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Вона може означати інформаційний зв'язок суб'єкта-передавача з будь-ким, – людиною, твариною, машиною, – хто є приймачем певного повідомлення, здатним його прийняти, декодувати, належно засвоїти й діяти відповідно до нього, тобто безпосередньо постає саме як об'єкт певного інформаційного впливу. На відміну від комунікації, спілкування характеризується власне суб'єкт-суб'єктною спрямованістю. Інформація тут не просто передається, а циркулює між партнерами, метою яких є пошук загальної позиції, спільної системи цінностей. Якщо комунікаційне повідомлення є принципово інперсональним, зверненням до будь-якого адресата, що перебуває в певній ситуації, відповідає певним вимогам тощо, – у справжньому спілкуванні кожен із його учасників звертається до свого партнера саме як до певного суб'єкта – єдиного і неповторного

співбесідника (Каган, 1988, с. 141–156). Прояви суб'єктності особистості, відповідно до рівня розвитку її суб'єктивних властивостей і здібностей, у спілкуванні фіксуються в особливостях перетворювальної активності та у змісті усвідомлення рефлексії особистих стосунків і взаємин зі світом.

Виходячи з такого розуміння суб'єкта спілкування, критеріями визначення його типів повинні виступати спрямованість, інтенсивність, якість перетворювальної активності особистості, що виявляються в її суб'єктивних, особистісних властивостях і водночас зумовлені ними. Фундаментальними типами суб'єкта спілкування є виділені на основі ядерного критерію суб'єктності якості перетворювальної активності особистості відносно себе й інших, представленого в системі її стосунків (Ермакова, Лабунская, 2007, с. 305–307). У такий спосіб суб'єкт спілкування не лише вносить об'єктивні й суб'єктивні зміни до цього процесу й детермінує зміни особистості, а й розкривається через власну спрямованість, установки, ціннісні орієнтації, тобто через систему стосунків. Перетворювальна активність особистості має розглядатися крізь призму соціальної, культурно-психологічної норми, що ґрунтується на положенні про інтенсивність, силу, знак перетворювальної активності особистості та їх відповідність прийнятним в суспільстві стандартам поведінки. Завдяки цим ознакам саме спілкування (а не комунікація) здатне поєднувати людей у реальну спільноту.

Є. Ільїн визначає спілкування як особливий вид комунікації. У його теорії комунікація – це взаємодія (зв'язок) двох систем, у ході якої від однієї системи до іншої передається сигнал, що несе інформацію. Відповідно до цього, комунікація властива й технічним системам, і взаємодії людини з машиною, приладами, і взаємодії людини з іншими людьми і тваринами. Однак лише останній вид, як специфічний для високоорганізованих живих істот, за Є. Ільїним (2001), належить до спілкування. У ході взаємодії людей виникає психічний контакт, який свідчить про те, що в процесі спілкування відбувається не просто здобуття інформації або обмін нею, але й емоційна взаємодія (с. 205). Під таким кутом зору людське спілкування пов'язує людей і

стимулює виникнення двопільного психічного контакту, який виявляється в передачі партнерові по спілкуванню інформації (вербальної й невербальної) і має на меті досягнення взаєморозуміння і взаємопереживання.

На рівні спілкування комунікацію трактують як окремий випадок взаємодії в системі відносин «людина – людина» і «людина – суспільство». У випадку, коли комунікація розглядається як інформаційна взаємодія, основні параметри її відмінності від спілкування такі: спілкування передбачає не тільки інформаційний, а й особистісно-екзистенціальний, суб'єктивний зв'язок між людьми при збереженні індивідуальності учасників; спілкування симетричне, оскільки передбачає функціональну рівність учасників як суб'єктів єдиної спільної діяльності; інформаційний процес асиметричний, оскільки ролі відправника повідомлення та його адресата різні, тому перший позначається як суб'єкт, а другий – як об'єкт; структура інформаційного повідомлення, як правило, монологічна, а спілкування – діалогічна (Мишаткіна, 2004, с. 140). Діалогічне спілкування ґрунтується на апіорному внутрішньому сприйнятті один одного як цінностей самих по собі та передбачає орієнтацію на індивідуальну неповторність кожного суб'єкта спілкування. На емоційному фоні такої взаємодії виникає прагнення до самовдосконалення, можливість взаєморозкриття, особистісного взаємозбагачення. Отже, саме діалог як універсальна складова спілкування регулює соціальні стосунки між партнерами, накладає відбиток на структуру та функціонування мовлення, і, як наслідок, на свідомість людей загалом.

Із викладеного можемо зробити висновок, що у справжньому спілкуванні немає відправника й одержувача повідомлень, а є *співрозмовники, співучасники* спільної справи. Мета такого спілкування полягає не в обміні інформацією, а в пошуку спільної позиції, створенні чи здобутті або відкритті спільності людей, які спілкуються. Це підтверджує М. Каган (1998), підкреслюючи, що спілкування має на меті прилучення суб'єкта до суб'єкта (с. 141–156). Неважко побачити, що низка основоположних етичних характеристик спілкування як такого – і толерантність, і повага, і співчуття, і співстраждання, і любов –

можуть бути представлені й осмислені як прогресуючі ступені такого «прилучення», або, іншими словами, наближення до Іншого.

Наукове наповнення терміна «комунікаційна культура» визначається змістом поняття «комунікація». Найбільш глибоке тлумачення цього терміна подано у «Філософському енциклопедичному словнику» (Ильичёв, Федосеев, Ковалёв, Панов, 1983): «Комунікація (від лат. *communicatio* – повідомлення, передача) – спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями тощо; передача певного змісту від однієї свідомості (колективної або індивідуальної) до іншої через знаки, зафіксовані на матеріальних носіях. Це соціальний процес, що відтворює суспільну структуру і виконує в ній об'єднувальну функцію» (с. 268). Отже, поняття комунікації використовується для визначення загального зв'язку будь-яких об'єктів матеріального і духовного світів.

Визначення комунікації через категорію культури суттєво відрізняє її сучасне значення від технократичного (комунікація – це мережа каналів для передачі певної інформації). Як сутнісна характеристика людини, культура пов'язана з її здатністю цілеспрямовано перетворювати навколишній світ, у ході якого створюється штучний світ речей, символів, а також зв'язків і людських відносин.

Комунікація ж є опосередкованою й доцільною взаємодією двох суб'єктів, яка розгортається в умовах певних глобальних процесів, що супроводжують людську діяльність (документалізація, забезпечення доступу до інформації, її структуризація та трансляція тощо). Сукупність комунікантів, реципієнтів, значеннєвих повідомлень, комунікаційних каналів і служб, забезпечених матеріально-технічними ресурсами і професійними кадрами, утворює суспільну комунікаційну систему, яка переміщує культурні змісти в соціальному просторі й часі (Соколов, 2002, с. 15, 18). Названу систему А. Соколов називає комунікаційною культурою суспільства. Таке тлумачення поняття прийнято для узагальнення різних комунікаційних проявів у педагогіці, соціології, інформатиці, психології, лінгвістиці та інших науках. Відзначимо, що комунікаційна

культура, на відміну від комунікативної, належить до соціальної комунікації й визначається панівними в суспільстві нормами і способами фіксації, збереження і поширення культурних змістів.

Поняття «комунікативна культура» характеризує сутність спілкування як систему взаємодії, стосунків, контактів тощо, визначає його як цілісне суспільне й духовне, зокрема психологічне й моральне утворення. За змістовим наповненням воно наближається до комунікативної етики (системи моральних принципів, норм і цінностей, покликаних надавати міжособистісним і загальносуспільним взаєминам гуманістичного значення) і забезпечує, передусім, успішну адаптацію людини до соціального середовища.

Комунікативна культура відображає ступінь соціальної активності особистості, суспільну значущість норм її поведінки, застосування відповідних засобів комунікативної діяльності. В основу комунікативної культури покладається загальна особистісна культура, виражена в системі потреб, соціальних якостей, стилю діяльності та поведінки людини. Як засіб формування особистості, комунікативна культура ґрунтується на пізнанні її адаптивних можливостей, які допомагають людині діяти відповідно до культурних стандартів значущого для неї оточення.

Викладене дає підстави для **висновку** про те, що комунікативна культура повною мірою включає сутнісні особистісні характеристики (здібності, знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації, установки, особливості характеру) і є необхідною умовою успішної реалізації особистості, у тому числі в професійній сфері.

У контексті нашого дослідження комунікативна культура фахівців соціономічних професій розглядається як важлива якість, що сприяє реалізації їхньої професійної компетентності та в сучасних ринкових відносинах визначає рівень успішності й ефективності роботи соціальної сфери. Вважаємо формування комунікативної культури майбутніх фахівців цієї сфери одним із пріоритетних завдань їхньої професійної підготовки. Спираючись на результати аналізу наукових розвідок із проблеми, узагальнивши їх ідеї й положення, пропонуємо розглядати

комунікативну культуру фахівців соціономічних професій як інтегровану характеристику особистості суб'єкта професійної діяльності, що забезпечує реалізацію професійної компетентності в комунікативній діяльності під час трудового процесу і водночас сприяє їхньому особистісному та професійному зростанню (Руденко, 2015, с. 47). Вона ґрунтується на фахових знаннях і комунікативних умінях, соціально-особистісному досвіді та детермінується індивідуальними якостями особистості, необхідними для успішного виконання професійної діяльності. З'ясування філософського-педагогічного змісту поняття комунікативної культури, визначення його сутності в контексті професійної підготовки фахівців соціономічних професій дасть змогу в подальшому визначити шляхи та особливості її формування у вищих навчальних закладах відповідного профілю.

Список літератури

- Бастун, М. В. (2007). Діалогічні методи розвитку культурологічно орієнтованої комунікації. *Діалогічність як форма існування і розвитку особистості* (с. 178–194). Ніжин.
- Ермакова, П. Н., & Лабунская, В. А. (Ред.). (2007). *Психология личности*. Москва: Эксмо.
- Ильин, Е. П. (2011). *Мотивация и мотивы*. Санкт-Петербург: Питер.
- Ильичёв, Л. Ф., Федосеев, П. Н., Ковалёв, С. М., & Панов В. Г. (1983). Коммуникация. *Философский энциклопедический словарь*. Москва: Советская Энциклопедия.
- Каган, М. С. (1988). *Мир общения: проблема межсубъектных отношений*. Москва: Политиздат.
- Кан-Калик, В. А. (1979). *Основы профессионально-педагогического общения*. Грозный: Издательство Чечено-Ингушского университета.
- Кузьмина, Н. В. (1967). *Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
- Мишаткина, Т. В. (2004). *Педагогическая этика*. Ростов-на-Дону: Феникс; Минск: ТетраСистемс.
- Руденко, Л. А. (2015). *Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах*. Львів: Піраміда.
- Руденский, Е. В. (2000). *Социальная психология*. Москва: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ; Сибирское соглашение.
- Рыданова, И. И. (1998). *Основы педагогики общения*. Минск: Беларуская навука.
- Садовская, В. С. (2011). *Основы коммуникативной культуры*. Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС.

- Сарновська, С. О. (2000). *Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз)*. (Автореф. дис. канд. філос. наук). Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Київ.
- Соколов, А. В. (2002). *Общая теория социальной коммуникации*. Санкт-Петербург: Издательство Михайлова В. А.
- Тернопільська, В. І. (2007). Теоретичні аспекти феномена «соціально-комунікативна культура». *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. (Вип. 22, с. 44–50). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.

Larysa Rudenko

PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL DIMENSIONS OF THE CONCEPT OF COMMUNICATIVE CULTURE OF SPECIALISTS IN SOCIONIC PROFESSIONS

On the basis of philosophical and psychological and pedagogical analysis of the concept of communicative culture, its essence as a personal characteristic of specialists of socionic professions is determined in the article.

The philosophical meaning of the concept "communicative culture" lies in the specific manifestation of social culture, characterized by the "human dimension" of social and interpersonal relations and aimed at enriching individuals by means of information exchange, the mutual transfer of knowledge, the dissemination of positive experiences of joint life. At the same time, communicative culture involves expanding the boundaries of communicative activities, introducing meaningful principles of mutual understanding of people in society, measures and standards of forms of their communicative interaction. The psychological and pedagogical content of communicative culture is determined by personal factors and consists of the ability of a person to reconcile and correlate his actions with others, the selection of arguments, understanding and respectful attitude to the views of others, which ensures the regulation of relationships in achieving the common goal of activity; as well as in readiness for tactful communicative interaction and reflection in communicative activity.

As a component of the professional culture of specialists in socionic professions, communicative culture is a personal and professional value and is characterized by a focus on another subject of the communicative process, the ability of each partner to create psychological conditions that will promote manifestation at the optimal level of their intellectual-volitional and moral-ethical potential. The communicative culture reflects a degree of social activity of the individual, the social significance of the norms of his behavior, the use of appropriate means of communicative activity. Instead, communicative culture belongs to social communication and is determined by the prevailing norms and ways of fixing, preservation and dissemination of cultural content in society.

In the context of our research, the communicative culture of specialists in socionic professions is regarded as an important quality that promotes the implementation of their professional competence, and in today's market relations determines the level of success and effectiveness of the social sphere. In view of this, we consider its formation as one of the priority tasks of their professional training.

Keywords: *communicative culture, communication, interpersonal interaction, experts in socionic professions, vocational training.*

References

- Bastun, M. V. (2007). Dialohichni metody rozvytku kulturolohichno oriyentovanoi komunikatsiyi [Dialogical methods of development of culturally oriented communication]. *Dialohichnist yak forma isnuvannya i rozvytku osobystosti* (pp. 178–194). Nizhyn.
- Ermakova, P. N., & Labunskaya, V. A. (Eds.). (2007). *Psikhologiya lichnosti* [Psychology of Personality]. Moscow: Eksmo.
- Ilin, E. P. (2011). *Motivatsiya i motivy* [Motivation and motives]. Sankt-Peterburg: Piter.
- Ilichev, L. F., Fedoseyev, P. N., Kovalev, S. M., & Panov, V. G. (1983). *Kommunikatsiya. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Kagan, M. S. (1988). *Mir obshcheniya: problema mezhsubyektnykh otnosheniy* [The world of communication: the problem of intersubject relations]. Moscow: Politizdat.
- Kan-Kalik, V. A. (1979). *Osnovy professionalno-pedagogicheskogo obshcheniya* [Fundamentals of professional and pedagogical communication]. Groznyy: Izdatelstvo Checheno-Ingushskogo universiteta.
- Kuzmina, N. V. (1967). *Ocherki psikhologii truda uchitelya. Psikhologicheskaya struktura deyatelnosti uchitelya i formirovaniye ego lichnosti* [Essays on the psychology of the teacher's work. The psychological structure of the teacher's activity and the formation of his personality]. Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta.
- Mishatkina, T. V. (2004). *Pedagogicheskaya etika* [Pedagogical Ethics]. Rostov-na-Donu: Feniks; Minsk: TetraSistems.
- Rudenko, L. A. (2015). *Formuvannya komunikativnoyi kultury maybutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannya u profesiyno-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh* [Forming future service sector specialists' communicative culture at vocational schools]. Lviv: Piramida.
- Rudenskiy, E. V. (2000). *Sotsialnaya psikhologiya* [Social Psychology]. Moscow: INFRA-M; Novosibirsk: NGAEiU; Sibirskoye soglasheniye.
- Rydanova, I. I. (1998). *Osnovy pedagogiki obshcheniya* [Basics of Communication Pedagogy]. Minsk: Belaruskaya navuka.
- Sadovskaya, V. S. (2011). *Osnovy kommunikativnoy kultury* [Basics of communicative culture]. Moscow: Gumanitarnyy izdatelskiy tsentr VLADOS.
- Sarnovska, S. O. (2000). *Suchasna sotsialna komunikativna kultura (filosofsko-metodolohichnyy analiz)* [Modern social communicative culture (philosophical and methodological analysis)]. (Thesis of dissertation of the candidate of philosophical sciences). Institute of Philosophy named after G. S. Skovoroda of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv.
- Sokolov, A. V. (2002). *Obshchaya teoriya sotsialnoy komunikatsii* [General Theory of Social Communication]. Sankt Peterburg: Izdatelstvo Mikhaylova V. A.
- Ternopilska, V. I. (2007). *Teoretychni aspekty fenomena «sotsialno-komunikativna kultura»* [Theoretical aspects of the phenomenon of «social and communicative culture»]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya pedahohichna* [Visnyk of Lviv University. The series is pedagogical] (Is. 22, pp. 44–50). Lviv: Lviv Ivan Franko National University.

Одержано 15.01.2018 р.